

З РЕДАКЦІЙНОЇ ПОШТИ

23 листопада, 2016

Чи можна „вирішити“ число втрат Голодомору на конференції?

Александр Гладун та інші

4 жовтня з ініціативи Національного музею „Меморіал жертв Голодомору“, двох академічних інститутів та кількох громадських організацій відбулася конференція. За її підсумками 10 жовтня було оприлюднено резолюцію, у якій зазначено, що ключовим питанням конференції була проблема демографічних втрат української нації під час Голодомору-геноциду 1932-1933 років, яка досі не вирішена в науці і залишається дискусійною.

На конференції, зокрема, обговорювалася проведена Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. Михайла Птухи Національної Академії Наук України експертна оцінка демографічних втрат України від Голодомору, яка становить 3.5-3.9 млн. осіб. Цю оцінку було названо „неостаточною і умовною“.

За підсумками конференції прийнято резолюцію, яка складається з 10 пунктів. У першому пункті наголошується: „Вважати науково встановленими на сьогодні втрати від Голодомору-геноциду 1932-1933 років щонайменше 7 млн. – в УСРР“ та рекомендувати „освітнім закладам, музейним установам, засобам масової інформації, дипломатичному корпусові вживати ці кількісні показники в освітній і інформаційній роботі, в яких враховані усі померлі під час Голодомору“.

Вважаємо за необхідне розглянути та подати об'єктивну оцінку цим заявам.

1. Для обґрунтування кількості втрат населення України від Голодомору 1932-1933 років у 7 млн. осіб цитуються документи чужоземних дипломатів, свідчення сучасників, наукові розвідки дослідників.

З цього приводу зазначимо:

а) Оцінки чужоземних дипломатів базуються на суб'єктивних спостереженнях і не можуть розглядатись як наукові докази.

б) Свідчення очевидців репрезентують лише невелику частину тих, хто зазнав голоду, і на цій основі неможливо провести обґрунтовану оцінку втрат населення для цілої країни.

в) Оцінкою кількості втрат населення України внаслідок Голодомору займалась велика кількість дослідників (здебільшого, істориків, демографів та економістів) з України, США, Росії, Франції, Італії, Англії, Австралії. Їхні оцінки лежать в діапазоні від 2.6 до 5 млн. осіб. Називаючи у резолюції ці наукові праці „застарілими дослідницькими студіями“, учасники конференції вочевидь вважають, що всі попередні обчислення є неправильними і лише оцінка у 7 млн. осіб є єдиною вірною.

2. Поширена серед української діаспори теза про те, що цифра у 7 млн. була обґрунтована С. Сосновим, не відповідає дійсності. С. Сосновий був економіст сільського господарства, який працював у Харкові у 1930-ті роки. Його підхід є ймовірно чи не першою спробою кількісної оцінки демографічних втрат, і він категорично заперечує, що втрати від Голодомору були 7 млн. Цитуємо: „Отже, виходить, що нестача населення на Україні внаслідок голоду 1932-1933 років

становить 7,465,000 людей. Проте, це не значить, що в 1932-1933 роках загинули усі 7.5 мільйонів. Втрати населення, що становлять 7.5 млн, складаються з дійсно загиблих з голоду в 1932-33 роках і внаслідок зменшення народжень у населення, що залишилося після голоду. Нам доводилось чути про значно більші числа. Називають 6, 8 і більше мільйонів. Безперечно, це перебільшені дані. Коли мати на увазі лише померлих у 1932 та 1933 роках, не рахуючи зменшення приросту населення за час після 1933 року, то число загиблих безпосередньо з голоду буде, яке про це сказано раніше, близько 4.8, можливо 5 млн. людей“ (С. Сосновий, 1942).

3. У резолюції зазначається, що оцінки демографічних втрат України від Голодомору, проведені Інститутом демографії та соціальних досліджень, є „заниженими”, оскільки:

- а) базуються на даних здебільшого із „московських архівів“;
- б) опираються на „застарілі дослідницькі студії“;
- в) використовують переважно „некоректні дані, взяті експертами з матеріалів сфальсифікованих всесоюзних переписів 1937 і 1939 років“ та інших джерел;
- г) застосовують неправильну дефініцію „надсмертності“;
- д) не враховують у втратах природну смертність.

Розглянемо ці аргументи.

а) Щодо використання даних із „московських архівів”. Багато документів, які стосуються періоду Голодомору були знищені в Києві під час Другої світової війни, але копії цих самих документів зберігаються у московських архівах й можуть бути використані для наукових досліджень. Якщо вважати усі архівні дані з московських архівів сфальсифікованими, а результати досліджень, які базуються на них, помилковими, то нівелюється практично уся багаторічна наукова праця з демографії та історії СРСР, зроблена вченими після відкриття архівів. Незрозуміло, чому оцінка втрат населення у 3.9 млн. осіб, що базується на даних з „московських архівів” є „умовною“, а оцінка у 7 млн., яка також фактично на них базується, є релевантною й достовірною.

б) Щодо „застарілих дослідницьких студій”. Одним із засадничих правил наукових досліджень є що при проведенні наукового дослідження важливо провести критичну аналізу попередніх досліджень з даної тематики. Якщо отримані дослідником результати відрізняються, необхідно надати конкретні докази недоліків, виявлених у попередніх дослідженнях, і показати, чому його результати є більш достовірними. Приклад такої практики можна знайти у нашій статті в журналі „Canadian Studies of Population“ (українська версія є в „Демографія та соціальна економіка“, ч. 2-3, 2015 р.), де ми детально аналізуємо результати досліджень Mesle et al. 2008, і доводимо, чому наша оцінка відрізняється від їхньої і в чому полягають помилки зазначеного дослідження. Натомість ігнорування або безпідставне заперечення усіх попередніх досліджень порушує фундаментальні стандарти наукової практики.

в) Щодо „сфальсифікованих всесоюзних переписів 1937 і 1939 років”. Перед розрахунком втрат населення внаслідок Голодомору, нами було проведено кропітку роботу для збору, систематизації та критичної аналізу відповідних статистичних даних, а також їх науково обґрунтовану корекцію у разі необхідності. Підсумки перепису 1937 року, методологія та організація його проведення були детально проаналізовані різними вченими-демографами і вони доводять, що немає підстав вважати підсумки перепису 1937 року сфальсифікованими. Перепис 1939 року було сфальсифіковано і наші обчислення показали, що загальна чисельність населення України була штучно збільшена на 800 тис. осіб.

г) Щодо використання дефініції „надсмертності” для визначення втрат. Одним із ключових питань у полеміці щодо **3** **лічильник безкоштовних переглядів** людських втрат України внаслідок Голодомору є відсутність точного визначення цього поняття. Наше визначення втрат є таке: це смерті, спричинені голодом у період 1932-1934 років (Голодомор тривав і 1934

року). Оцінка у 3.9 млн. осіб стосується втрат населення на території Радянської України. Термін „Голодомор“ дослівно означає „смерть від голоду“. Оскільки неможливо статистично визначити у кожному випадку, чи особа померла від голоду (тим більше, що часто є взаємодія між голодом й іншими причинами смерті), демографи використовують наступне визначення: „втрати“ (або надсмертність) – це різниця між наявним числом смертей під час Голодомору і „нормальним“ числом смертей за умови, якби голоду не було.

д) Щодо неврахування у втратах природної смертності. У кожній країні щороку відбувається певна кількість смертей. Рівень смертності залежить від комплексу різних факторів, наявних у певний період часу. Під час соціальної катастрофи число смертей збільшується. У практиці демографічних обчислень різниця між некризовою „нормальною“ смертністю і загальною смертністю у цей період вважається такою, що спричинена катастрофою. Тому пропозиція директора Музею Голодомору Олесі Стасюк зарахувати до втрат від голоду цю частку природної „нормальної“ смертності не може розглядатися як обґрунтована, оскільки вона призводить до абсурдного висновку про те, що у відсутності голоду смертність в Україні в 1932-1934 роках була б нульова.

4. Щодо окремих рішень резолюції:

Пункт 1: „Вважати науково встановленими на сьогодні втрати від Голодомору-геноциду 1932-1933 років щонайменше 7 млн. – в УРСР“, а пункт 2: „закликати експертів-демографів до більш тісної співпраці з істориками і відкоригувати свої підрахунки“. Якщо, згідно з резолюцією, оцінка у 7 млн. була „науково підтверджена“, навіщо закликати експертів-демографів до співпраці, коли передбачено, що їх співпраця буде полягати в „корегуванні“ їх результатів?

У пункті 9 резолюції зазначається: „Міністерству закордонних справ України активізувати роботу з урядами і парламентами закордонних країн щодо визнання Голодомору злочином геноциду“. Таким чином, постає питання про те, які аргументи і докази Міністерство закордонних справ може використати при постановці цього питання з чужоземними урядами і парламентаріями? Наскільки нам відомо, одне із перших питань, що виникає при такому обговоренні, є: якими є втрати населення внаслідок Голодомору? Оцінки Інституту демографії опубліковані в західних наукових книгах і журналах, де критерії публікації визначаються анонімними оцінками експертів, а результати доступні для широкого наукового співтовариства, тоді як оцінка у 7 млн. фактично базується на дослідженні тільки одного науковця, проф. Володимира Сергійчука. Вважаємо помилковим оголосити оцінки одного науковця, що не є експертом у галузі демографії та статистики, „науково встановленими“.

Дехто стверджує, що число втрат від Голодомору не важливе. Ми не погоджуємось. Числа мають суттєве і символічне значення. Резолюція, прийнята учасниками конференції, окрім наукової полеміки має певні не\ативні наслідки:

а) створює плутанину і ворожнечу серед української наукової та громадської аудиторії та української діаспори;

б) ускладнює переконання представників урядів інших країн і міжнародних організацій у факті геноцидної природи Голодомору;

в) може стати одним з інструментів Росії при проведенні інформаційної війни. Тема втрат Голодомору занадто важлива й складна, щоби її можна було вирішити на конференціях або через полеміку у засобах масової інформації.

Враховуючи суспільний інтерес, штучне загострення питання демографічних втрат, необхідність затвердження їх конкретної кількісної оцінки з метою проведення єдиної державної політики державними установами та громадськими організаціями на міжнародній арені щодо визнання Голодомору 1932-1933 років геноцидом, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи виступив з ініціативою створення при Українському інституті національної пам'яті відповідної експертної групи.

Олександр Гладун, Омелян Рудницький, Наталія Левчук, Павло Шевчук, Алла Ковбасюк – Інститут демографії та соціальних досліджень, Київ;

Олег Воловина – Університет Північної Каролайни, Чепел-Гил.
